

Igor Marko Gligorić
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Cara Hadrijana 10, HR-31000 Osijek
igligoric@foozos.hr

SINTAKTIČKO ODREĐENJE UZVIKA

Polazeći od dijakronijske analize izbora iz gramatičarskoga mišljenja o uzvicima, primjećuju se određena opća mjesta u opisu jezičnih jedinica koje se uvrštavaju u tu kategoriju. Uz jedinice koje se kao uzvici određuju u većini analiziranih gramatika uočava se da ta jezična kategorija katkada obuhvaća i riječi koje se mogu drukčije morfološki odrediti, npr. kao imenice ili glagoli, ali i kao cjelovite rečenice. Na temelju analiziranih gramatika i recentnoga lingvističkoga mišljenja o uzvicima predlaže se mogući sintaktički opis te jezične kategorije, prvenstveno s obzirom na funkcioniranje tako jezično određenih jedinica na rečeničnoj i nadrečeničnoj razini.

1. Uvod

Na samome se početku pri govoru o uzvicima ili usklikima može ustvrditi da je riječ o načelno tradicionalnoj vrsti riječi u hrvatskome gramatičarskome mišljenju. Toj tvrdnji u prilog ide činjenica da već prvi hrvatski gramatičar u popisu vrsta riječi koje se nalaze u njegovu djelu *Institutionum linguae illyricae libri duo* spominje i tu kategoriju. Takav odnos B. Kašića prema toj skupini jezičnih jedinica (između ostaloga) odražava i ugledanje na latinske gramatike koje su mu poslužili kao predložak: spominjanje „riječi koje služe za izražavanje duševnoga stanja” (Kašić 2002: 357) u gramatikama nije Kašićeva inovacija; npr. o. 500. godine Priscijan u svojem djelu *Institutiones grammaticae* spominje kategoriju *interiectio*.

Ipak, koliko god uzvici ili uskllici tradicionalno jesu dio gramatičkih opisa, njihova se jezičnost u nekim perspektivama dovodi u pitanje. Pritom se misli

na (primjerice) izrazito pragmatički usmjerene pristupe koji promatraju uzvike kao pragmeme te razlikuju stupnjeve ujezičenja nejezičnih (gestovnih) kodova po kojima se jedinice koje se opisuju u gramatikama kao članovi kategorije ovdje promatrane vrste riječi ne smatraju dokraja ujezičenima (usp. Pintarić 2002: 71–79, Daković 2006b, Wharton 2003). Uzimajući u obzir argumentaciju kojom se problematizira status uzvika ili usklika kao jezičnih jedinica, činjenica da se ovdje govori o sintaksi uzvika sama po sebi upućuje na poziciju iz koje se promatraju te jezične jedinice: ako se koja jedinica može (a to će se nastojati pokazati) promatrati iz sintaktičke perspektive, razložno je pretpostaviti da je riječ o jedinici kojoj se može pridružiti obilježje jezičnosti. Dakle u ovom se radu neće detaljnije problematizirati sâm problem (ne)jezičnosti uzvika, ali zaključci analize koja će uslijediti mogu se smatrati dodatnim argumentima tezi da su jedinice određene kao uzvici ili uskliki nedvojbeno jezične.

Druga uvodna napomena koja se ovdje smatra važnom tiče se imenovanja ovdje analizirane kategorije. U samome je naslovu određeno da se rad bavi sintaktičkim određenjem *uzvika*. Tome će se terminu dati prednost u porabama sličnima tipu porabe kakva je u samome naslovu. Dakle *uzvikom* će se smatrati jedinica koja u kontekstu vrste riječi pripada istoimenoj kategoriji prema opreci *uzvičnost – uskličnost*, tj. *interiectio – exclamatio*, opreci kojom se razlikuje *uskličnost* kao svojstvo (i) složenih jezičnih/sintaktičkih jedinica/struktura (otuda usklične rečenice) od *uzvika* kao (primarno) vrste riječi (Silić i Pranjković 2007: 259).

2. Gramatičari o uzvicima

Prije analize samoga sintaktičkoga pozicioniranja uzvika smatra se korisnim u obzir uzeti i opise uzvika kao morfološke kategorije. Zbog primarno sintaktičkoga interesa ovoga rada pozornost će se prije svega usmjeriti na inventar jedinica koje su gramatičari određivali kao uzvike, a pitanje (ne)morfološkoga statusa uzvika neće se detaljnije razmatrati. Pritom se misli na poziciju sukladno kojoj se svim nepromjenjivim riječima na određen način uskraćuje morfološki opis: morfologija, kao disciplina koja se bavi oblicima, ne proučava ono što (zapravo) nema oblikā. Takva je pozicija prisutna u (npr.) *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (2007.) J. Silića i I. Pranjkovića ili *Uvodu u jezičnu morfologiju* (2012.) I. Markovića gdje u kontekstu morfologije nema govora o nepromjenjivim riječima: nepromjenjive su vrste riječi iz perspektive strukturalistički orijentirane morfologije (opravdano) nevažne. Naravno, takvo je stajalište moguće problematizirati s različitih teorijskih polazišta, ali ovdje je dovoljno spomenuti taj problem.

2.1. O kategoriji uzvika

Kao početni poticaj sintaktičkome opisu uzvika poslužit će određenja te kategorije u gramatikama Bartola Kašića, Ardelija Della Belle, Šime Starčevića: izabrana je jedna gramatika iz 17., jedna iz 18. i jedna iz 19. stoljeća.¹ Kao usporedba navest će se i neki strani opisi uzvika.

2.1.1. Bartol Kašić

B. Kašić (2002: 357–371) navodi petnaest vrsta uzvika od kojih su neki:

- (1) i. *jao, joh, haj, hihi*
 - ii. *vaj, tja*
 - iii. *muč*
 - iv. *blagože, blagoti*
 - v. *zlobo/hudo, prokljeto, neizrečeno.*

Već primjeri B. Kašića dobro ilustriraju problem s kategorizacijom jezičnih jedinica kao uzvika. Naime primjeri u (1i.) na različitim se razinama razlikuju od primjera (1ii. – 1v.). U tome smislu svakako treba upozoriti na imperative (1iii.) i konstrukcije kojima se izražava kakva želja, optativne konstrukcije, i vokative. U inventaru se uzvika B. Kašića mogu prepoznati jezične jedinice koje karakterizira (ili u određenome kontekstu može karakterizirati) uskliknost, ali nedvojbeno se radi o riječima koje na morfološkoj razini, a ovdje se radi o morfologiji, pripadaju drugim klasama. Formalno nerazlučivanje eksklamacije i interjekcije povezano je i sa sličnim odnosom prema morfologiji i sintaksi (i pragmatici) kada je u pitanju uvrštavanje sveza riječi u kategoriju vrste.

2.1.2. Ardelio Della Bella

Iz primjera koje A. Della Bella navodi u svojem djelu *Istruzioni grammaticali della lingua illirica* još je jasnije isprepletanje razina. Tome svjedoči i činjenica da se uzvicima, tj. riječima koje izražavaju različite *osjećaje duše/duha* (*affetti di anima*; Della Bella 2006), smatraju i sljedeći izrazi:

- (2) *ah mene nesrećnoga, ah nesrećnjeh mojih dana.*

¹ U radu će se dijelom koristiti ovdje izdvojeni i dodatno analizirani primjeri te razloženi zaključci i tumačenja izneseni u Gligorić (2013).

Isprepletenost uzvičnosti i uskličnosti, morfologije i sintakse ilustriraju primjeri u (2) koji predstavljaju cjelovite usklične rečenice. Osim toga može se primijetiti i da se opisno određenje uzvika kao riječi koje se tiču izražavanja osjećaja ponavlja kod dvojice spomenutih gramatičara. Takva se definicija manje ili više nepromijenjena zadržala i do danas.

2.1.3. Šime Starčević

Š. Starčević govori o uzviku (*međumetku*) i definira ga kao *besidu koja različita sarca ganutja ukazuje* (Starčević 2002: 78). Uz (već standardnu) definiciju navodi se i klasifikacija *međumetaka*. U različitim se skupinama spominju i primjeri navedeni u (3).

- (3) i. *ah*
ii. *ah što govoriš*
iii. *bože dragi, tugo moja*
iv. *slušaj, gledaj, pazi, muči*
v. *stisni zube, projdi me se molim te*
vi. *proklet bio*
vii. *deder, (h)ajde.*

I kategorije Š. Starčevića s primjerima potvrđuju da se uskličnost smatra obilježjem koje je relevantno za morfološko određenje. Među uzvike se ubrajaju i cjelovite konstrukcije (npr. 3ii., 3v.), vokative (3iii.), imperative (3iv.), optativne konstrukcije (3vi.) i poticajne (3vii.). Već se iz ovoga kratkoga popisa vidi da uzvik kao vrsta riječi obuhvaća riječi koje danas prepoznajemo kao znatno drukčije. Činjenica je da je obilježje iskaza uglavnom bilo važnije od samih gramatičkih obilježja u užem smislu riječi.

2.1.4. Strani priručnici

Promotrimo li pristupe uzvicima u stranim priručnicima, nailazi se na opise slične trima predstavljenima. Tako se u engleskoj literaturi kao primjeri uzvika mogu naći jezične jedinice navedene u (4) (usp. npr. Hornby 1986, Eastwood 2013), u njemačkoj one pod (5) (usp. npr. *Duden Grammatik* 1984, Ehlich 1986, Fries 2002, Yang 2001), a u francuskoj one u (6) (usp. npr. Grevisse 2007).

- (4) *oh, look out, dear me, alright, goodness gracious, my gosh, bless you, cheers*
- (5) *ach, hopla, pfui, tschüss, prost, miez-miez, dong, (na) ja, genau, Gesundheit*
- (6) *ah, clic-clac, au seucors, mon Dieu, merci, courage, bravo, adieu, gare à vous.*

Neki autori dijele uzvike u potkategorije, a jezične jedinice u (4 – 6) ili su navedene ili se pojedini spomenuti primjeri mogu uvrstiti u neke od njihovih kategorija. Bilo kako bilo, iz inventara uzvika stranih autora može se također zaključiti da je riječ o načelno raznorodnoj kategoriji. Dakle u određenome smislu slične teškoće pri određenju same kategorije uzvika (što je možda najuočljivije u popisu jedinica koje se određuju kao članovi određene kategorije) zamjetne su i u stranoj literaturi.

2.2. O rečeničnoj službi uzvika

Pokuša li se na temelju prethodnih opisa promotriti rečenično funkcioniranje uzvika, izjednačavanje sintaktičke i morfološke razine moglo bi se pokazati kao teško premostiva prepreka. U tome se smislu postavlja pitanje je li moguće odrediti rečeničnu službu jedinica koje same po sebi predstavljaju cjelovite rečenice (što potvrđuju neki navedeni primjeri).

Uvrštavanje složenijih sintaktičkih struktura u kategoriju vrste, tj. prepoznavanje *višerječnih uzvika*, uglavnom izostaje u novijim gramatikama (npr. Babić i dr. 1991, Katičić 2002, Barić i dr. 2005, Silić i Pranjković 2007): načelno se svaka riječ zasebno određuje kao član određene morfološke kategorije. Osim toga u definicijama se uzvika u navedenim gramatikama izravno navodi i naglašava da se radi o jezičnim jedinicama koje ne ulaze u sintaktičke odnose s drugim riječima. Uzvici su tako riječi koje ostaju izvan sintaktičkoga ustrojstva, tj. riječi koje zapravo same predstavljaju rečenicu. Kako bi se analizirali pristupi sintaksi uzvika, kao polazište će poslužiti gramatike T. Maretića, S. Babića i dr., R. Katičića, E. Barić i dr. te J. Silića i I. Pranjkovića.

2.2.1. Tomo Maretić

Iz Maretićeva opisa uzvika mogu se izdvojiti primjeri u (7) iz kojih se može razlučiti poimanje uzvika u kontekstu sintakse. Tako T. Maretić (1899) među oprimjerenjima uzvika navodi i:

- (7) *ljoskac (o zemlju), vizgac (bičem)*

Iz primjera je jasno da su *ljoskac* i *vizgac*, riječi koje T. Maretić određuje kao uzvike, dovedeni u sintaktičku vezu s drugim rečeničnim članovima. Shva-

te li se te dvije jedinice u kontekstima tipa *čujem ljoskac/zvizgac*, nedvojbeno se ti uzvici mogu na sintaktičkoj razini tumačiti kao objekti. Osim toga moguće ih je u kojemu drugome kontekstu odrediti kao dijelove predikata (npr. *to je ljoskac*) ili npr. subjekte (npr. *zvizgac je bio snažan*) i sl. Uz opisano razumijevanje sintaktičke funkcije uzvika, prema kojemu uzvik nedvojbeno ulazi u rečenične odnose s drugim članovima, treba napomenuti i da se *zvizgac* i *ljoskac* mogu smatrati imenicama onomatopejskoga podrijetla. U tome se slučaju odnos među sastavnicama sintagme *zvizgac bičem* može usporediti s onim u npr. *udarac rukom*. Dakle riječ je o rekaciji.

2.2.2. Stjepan Babić i dr.

S. Babić i dr. u oprimjeravanju uzvika navode primjere prema kojima se uzvik nalazi u sintaktičkim funkcijama koje se mogu odrediti na sličan način kao one u primjerima T. Maretića, što primjećuje i A. Kovačević (2008: 91). Osim toga popis uzvika koje navode S. Babić i dr. ne sadrži potencijalne uzvike (ili bolje usklikne izraze) homonimne drugim vrstama riječi (usp. Matešić 2004: 339). To se neuvrstavanje potencijalnih homonimnih uzvika objašnjava činjenicom da su po sintaktičkim i semantičkim obilježjima uzvicima slične riječi koje (za razliku od uzvika) imaju određeno značenje, ali se upotrebljavaju za poticanje (*naprijed, dolje, zbogom, zdravo*); ipak, zbog određenoga ih se značenja ne ubraja u uzvike (Babić i dr. 1991: 741). Dakle može se pretpostaviti postojanje određene uloge koja je više ili manje ekskluzivno namijenjena uzvicima.²

2.2.3. Radoslav Katičić

Kod R. Katičića zanimljivo je da o uskliku govori kao o tipu rečenične preoblike koja zahvaća cjelovito rečenično ustrojstvo, a rečenični se izričaj sadržan u tome ustrojstvu ističe kao naglašen te popraćen osobitim osjećajem (Katičić 2002: 153). Uzvici se kao vrsta riječi uglavnom određuju kao neoglagoljени predikati. To određenje oprimjeruju (npr.) sljedeće konstrukcije:

- (8) i. *Evo vam i čašu vina.; I jao si ga, pobratime, nama.*
- ii. *Ali da vraga.; Ljubazan svijet. Veoma srdačan susret.*
- iii. *Dobar šičar, Turci vitezovi.*
- iv. *Žalibože tolike muke., Očevog ti eno groba.*

² Slično tvrdi i M. Matešić (2004).

Osim toga što se uzvik pojavljuje kao predikat, zanimljivo je da za (8ii.) R. Katičić (2002) navodi da se kao uzvik može javiti i padežni izraz u akuzativu, a za (8iii.) kaže da su uzvicima slični i drugi neoglagoljeni izrazi kao predikati; za primjer u (8iv.) autor navodi da je riječ o slaganju objekta u genitivu s predikatom. Iz takva je komentara očito da uzvik zauzima rečeničnu službu.

2.2.4. Eugenija Barić i dr.

U promišljanjima E. Barić i dr. pojavljuju se određenja slična ovdje analiziranim u S. Babića i dr. te u T. Maretića. Tako E. Barić i dr. (2005: 283) navode da se u kategoriju uzvika mogu uvrstiti i neke riječi drugih vrsta navedene u (9) koje imaju jasno značenje, ali se upotrebljavaju za poticanju ili zapovijedanje.

(9) *naprijed, dosta, dolje, živio, vatra, upomoć, drž, bjež*

S druge je strane zanimljivo da se spominje kako onomatopejski uzvici mogu poslužiti i umjesto glagola kao predikat u primjerima tipa *Uzme bič, pa zvizgac po njemu*. Dakle E. Barić i dr. nastavljaju promišljanja o sintaktičkim funkcijama uzvika. U tome se smislu potvrđuje da se razvoj govora o sintaktičkome funkcioniranju uzvika može pratiti u kontinuitetu.

2.2.5. Josip Silić i Ivo Pranjković

J. Silić i I. Pranjković određuju se prema uzvicima u skladu s time da oni ne pripadaju rečenici. Ipak, navode da onomatopeje za razliku od drugih uzvika katkada mogu zauzimati pozicije unutar rečeničnoga ustrojstva (Silić i Pranjković 2007: 261). Neki su primjeri koji to potvrđuju sljedeći:

- (10) i. *A on pljas u vodu.*
ii. *Napravi krc i gotovo.*
iii. *Ide av-av.*

Osim toga uzvici su uspoređeni s oblicima vokativa: obje skupine jezičnih jedinica predstavljaju rečenice posebnoga tipa, ne mogu biti članovima rečeničnoga ustrojstva. Takav je stav prototipan u određenju uzvika.

3. Sintaktički opis uzvika

Analizom prethodnih gramatičkih određenja nastojalo se naznačiti dosadašnje smjernice u definiranju uzvika kao vrste riječi s obzirom na njihovo funkci-

oniranje u rečeničnoj okolini. U tome se smislu mogu prepoznati neke odrednice koje su zajedničke većini gramatič(ars)kih opisa uzvika.

3.1. Rečenična razina

Različiti gramatičari prepoznali su određenu skupinu jezičnih jedinica koja služi za izražavanje osjećaja i koja je u pravilu usmjerena na sugovornika. Tu skupinu čine jedinice koje su sintaktički samostalne i ne ulaze u odnose s drugim rečeničnim članovima.

Iako definicija određuje uzvike kao samostalne, u hrvatskoj je jezikoslovnoj tradiciji moguće primijetiti i drukčije silnice. Naime uzvike se u kontekstu sintakse promatra, kako A. Kovačević (2008: 91) primjećuje, na tri načina: prvo, uzvike se poistovjećuje s uskliknim rečenicama (ta perspektiva naglašava sintaktičku samostalnost uzvika artikuliranu u brojnim definicijama te vrste riječi)³; drugo, uzvici mogu zauzimati različite rečenične službe (prije svega se misli na funkciju neoglagoljenoga predikata, ali primjeri u gramatikama pokazuju da uzvici mogu biti i u poziciji subjekta, objekta i dr.); treće, uzvik ima sintaktičko svojstvo slično rekciji kod glagola (otvara mjesto objektu u genitivu, dativu i akuzativu).⁴ Dakle u (11) se ne može govoriti o sintaktičkoj samostalnosti uzvika.

- (11) i. *Njihove pjesma i hura čuli su se kilometrima.*
ii. *Ljuljala se i tres na pod.*
iii. *U mraku sam čuo škljoc iz smjera vrata.*
iv. *Tu fuj haljinu nikada ne bih obukla.*
v. *Lonci su lupali pljas, tres, bum.*

U pojedinim je gramatičkim opisima naznačena slična definicija koju primjeri u (11) nedvosmisleno potvrđuju: uzvik može u rečenici doći u službama subjekta (11i.), predikata (11ii.), objekta (11iii.), atributa (11iv.) i priložne oznake (11v.). Dakle uzvici kao vrsta riječi mogu ući u sintaktičke odnose s drugim rečeničnim članovima. Tome u prilog idu i zaključci N. Corvera (2015) koji iz generativističke perspektive pokazuje da uzvici funkcioniraju kao članovi rečenice, dakle pokazuju konstitutivnost. Do toga zaključka N. Corver dolazi jednostavnim dijagnostičkim testovima supstitutivnosti, neovisnoga pojavljivanja, koordinacije, reduplikacije.

³ Spomenutu sintaktičku samostalnost I. Pranjković (2002) tumači kao vrstu implicitno subordiniranih (asindetskih) struktura na razini teksta.

⁴ O službama uzvika govori i N. Pintarić (2002: 94) te navodi da uzvik (općenito) može imati sve sintaktičke službe.

U kontekstu sintaktičke međuovisnosti rečeničnih članova u čijim službama mogu dolaziti i uzvici (kao i bilo koja druga vrsta riječi) treba nešto više reći o rekciji (npr. *zvizgac bičem, jao nama, evo novca*). Naime takvo sintaktičko pozicioniranje uzvika prepoznaje i S. Daković (2007: 67–74) koja, govoreći o poljskoj tradiciji pristupa uzvicima, navodi kako se pri govoru o uzvicima u poljskim radovima može primijetiti tretiranje uzvika kao nefleksijskih glagola. Ovdje se zauzima pozicija koja određuje uzvik kao vrstu riječi koja može dolaziti u različitim sintaktičkim funkcijama, kako je prethodno i primijećeno, te se tvrdi da sličnost *uzvika* s drugim vrstama riječi nije pitanje njihova morfološkoga određenja: riječ je o sintaktičkim funkcijama koje uzvici zauzimaju u konkretnoj uporabi. Dakle uzvik može imati neka svojstva koja najčešće ima glagol, ali ne zato što je blizak glagolu nego zato što dolazi u funkciji predikata (kao i glagol); isto vrijedi i za *sličnost* sa sklonjivim riječima u funkciji npr. objekta. Opisana koncepcija smatra se jednim od temeljnih obilježja uzvika ili interjektora kao vrste riječi na rečeničnoj razini.

3.2. Nadrečenična razina

Prethodno je pokazano da uzvik može zauzimati sve rečenične službe. S određenjem uzvika kao sintaktički (ne)samostalnih jedinica u vezi je i uvrštavanje uskličnih rečenica u kategoriju vrste riječi. Naravno, postavlja se pitanje što je zajedničko cjelovitoj sintaktičkoj strukturi (katkada i složenoj) i (jednoj) riječi da se obje jedinice mogu podvesti pod isti hiperonim. Taj se slučaj pokazuje možda i ključnim u razumijevanju sintaktičke funkcije uzvika. S tim se pitanjem u vezu može dovesti učestalost porabe uzvika kao vrste riječi u konkretnim kontekstima. Naime uporaba uzvika kao objekata, atributa, subjekata, predikata i dr. zasigurno je manje česta od njihove samostalne uporabe. Tako se sintaktičke konstrukcije kao što su one u (12) mogu smatrati prototipnijim uporabama uzvika od onih u (11), a s njima se mogu usporediti i one usklične koje navode pojedini gramatičari.

(12) *Halo? Eh, sad si se sjetio?*

Uzvik u (12) ne dolazi ni u kakvoj rečeničnoj službi: *halo* i *eh* nisu ni subjekt, ni predikat ni koji drugi rečenični član.

Služba o kojoj je u (12) riječ ovdje se imenuje usklikom ili eksklamatorom kao posebnom službom/funkcijom riječi. Tako shvaćen usklik ili eksklamator funkcija je riječi koja ima tri najvažnije odrednice:

1. deiktičnost
2. aktualizatorski karakter
3. distribucijsku autonomiju.

Eksklamatori su deiktični u smislu da upućuju na konkretnu jezičnu situaciju (što uključuje i usmjerenost na dionike komunikacijske situacije) ili nešto prethodno rečeno, dakle zahtijevaju tumačenje s obzirom na referenciju, kontekst (izvanjezični ili unutarjezični). U tome je smislu uzimanje konteksta u obzir pri određenju funkcije (i značenja) eksklamatora nezaobilazno.

Aktualizatorski karakter odnosi se na to da eksklamatori aktualiziraju subjekt, predikat, objekt i druge članove rečeničnoga ustrojstva jer u sebi sažimaju cjelovite jezične situacije. Prema tome ih se obilježju može smatrati ekvivalentima rečenici (što se u nekim našim gramatikama i čini, ali pri opisu vrste riječi), tj. može ih se definirati kao neprototipne rečenice, kao marginalne članove kategorije vrsta rečenica. Uzvike i pojam oprimjerenja rečenica (*instances of sentences*) koristi i Maria Josep Cuenca (2000: 35), ali taj pojam, problematizirajući sintaktičku poziciju uzvika, vezuje uz uzvik kao vrstu riječi; dakle uz interjektor. Ovdje se smatra kako uzvik (kao vrsta riječi) na rečeničnoj razini zauzima iste funkcije kao i bilo koja druga vrsta riječi (primjeri u (11) svjedoče upravo tome). Eksklamator shvaćen kao aktualizator pokazuje izrazito supstituirajući karakter te suprasintaktičke funkcije. U funkciju eksklamatora preslikavaju se cijele jezične situacije, a značenje jezičnih jedinica koje dolaze u toj funkciji postaje shematično, razumljivo s obzirom na kontekst u kojemu je jedinica uporabljena. Dakle eksklamator aktualizira različita značenja, različite sintaktičke službe, ovisno o komunikacijskome kontekstu. U tome kontekstu slično govori i D. Wilkins (1992: 153). Govoreći o uzvicima kao vrsti riječi, D. Wilkins smatra ih najreduciranijim oblikom iskaza. Takvu reduciranost smatra mogućom jer su (sukladno funkcionalnome načelu) duljina iskaza i količina informacija koju je moguće dobiti iz konteksta obrnuto proporcionalni: dužji iskaz znači da je manje informacija moguće iščitati iz konteksta i obrnuto. S takvim se određenjem u vezu može dovesti i određenje uzvika (vrste riječi) kao suznačnih riječi u komunikacijskome smislu, o čemu govori I. Pranjković. Naime I. Pranjković (2005: 19–27) govori o posebnoj suznačnosti uzvika koja nije gramatičkoga tipa (ne služi za uređivanje odnosa među jezičnim jedinicama), nego pragmatičkoga jer se tiče odnosa između govornika i onoga o čemu se pripituje. Zato I. Pranjković o uzvicima govori kao o pragmatikaliziranim riječima (za razliku od gramatikaliziranih). Ovdje se takvo određenje može prihvatiti u kontekstu uzvika u funkciji usklika ili eksklamatora, i to (gotovo) u istoj mje-

ri u kojoj to vrijedi i za druge jezične jedinice (tj. vrste riječi) upotrijebljene u konkretnome kontekstu jer je kontekst taj koji delimitira značenja svih jezičnih jedinica (neovisno o strukturiranosti i složenosti njihova sadržaja).⁵

Distribucijska se autonomija u kontekstu ovako zamišljene koncepcije ne odnosi prvenstveno na to da eksklamator može dolaziti na bilo koju poziciju u sintaktičkoj konstrukciji. Riječ je prije svega o tome da je eksklamator kao nadrečenična funkcija distribucijski autonoman u smislu da je strukturno odvojen (i zapravo odvojen) od rečenice / sintaktičke strukture iza koje slijedi, kojoj prethodi ili na koju se odnosi. Distribucijska se autonomija na neki način može smatrati posljedicom deiktčnosti i aktualizatorskoga karaktera: eksklamator je zbog tih dvaju obilježja u određenome smislu sintaktički *samodostatan*. Samostalnost eksklamatora može se povezati s tradicionalnim nazivima za uzvik kao vrstu riječi: *interiectio*, *međumetak* i sl. Naravno, treba naglasiti da je ovdje riječ o drugoj jezičnoj razini.

Jezične jedinice koje najčešće dolaze u funkciji eksklamatora svakako su uzvici ili interjektori, a slijede vokativni oblici promjenjivih riječi, optativi, pozdravi i njima slični izrazi, ali i bilo koje druge vrste riječi čijim se konkretnim uporabama kao glavna obilježja mogu pripisati deiktčnost, aktualizatorski karakter i distribucijska autonomija.

Razumijevanju funkcije eksklamatora čini se da može doprinijeti i pojam minimalnih iskaza promatranih u strukturalističkoj i funkcionalnoj sintaksi L. Tesnière (1959) i A. Martineta (1985). Minimalni se iskazi shvaćaju kao iskazi koji sadrže najmanji broj značenjskih jedinica. Najčešće se pritom misli na iskaze koji se sastoje od subjekta i predikata, a koji su (najčešće) svodivi na predikat. U kontekstu važnome za ovaj rad pokazuje se pojam *rečeničice* (*le phrasillon*) L. Tesnière koji primjećuje i I. Franić (2002: 59–60).⁶ S obzirom na to da je rečenica u strukturalističkoj sintaksi shvaćena kao uređen skup čiji su sastavni elementi riječi, L. Tesnière posebno izdvaja *phrasillon* kao iskaz sastavljen od jednoga elementa koji je ekvivalent cijeloj rečenici. Tako L. Tesnière (1959: 95) navodi da *interjections* imaju istu ulogu u diskursu kao cjelovite rečenice. Otuda i pri govoru o uzvicima u francuskoj literaturi spomenut naziv *mots-phrases* (*riječi rečenice/fraze*). Zbog toga L. Tesnière uzvike naziva i *phrasillons*. Pritom razlikuje, što primjećuje i I. Franić, potpune i nepotpune

⁵ Iako se ovdje ne bavimo primarno značenjskom stranom uzvika, može se napomenuti da se uzvici najčešće smatraju suznačnicama. Ipak, Z. Jelaska (2010) pokazuje da su uzvici zapravo samoznačnice.

⁶ I. Franić (2006: 85) uz *mots-phrases* ili *phrasillons* navodi naziv *frazoidi*. Njih se određuje kao složene riječi koje su ekvivalenti rečenici; strukturno se ne mogu analizirati, ali semantički mogu.

phrasillons. Potpuni bi *phrasillons* odgovarali uzvicima, a nepotpuni prezentativima. Autor *phrasillons* određuje kao jedinice koje nije moguće analizirati, ali im se uvijek može pripisati sadržaj cjelovite rečenice.

Perspektiva se A. Martineta od one L. Tesnièrea razlikuje po tome što A. Martinet ne prihvaća uzvike kao minimalne iskaze. On ih naziva najjednostavnijima, ali ne i minimalnima (usp. Franić *ibid.*). Naime za A. Martineta (1985: 194) uzvici su (tj. iskazi koje čine uzvici) asintaktični jer nisu odvojivi od konteksta i jer ne mogu ulaziti u složenije kombinacije. A. Martinet samostalnim iskazima naziva samo one koji su kontekstno i situacijski neovisni. Čini se da upravo u tome smislu treba promatrati prethodno definirane usklrike ili eksklamatore. Ovdje se smatra da eksklamatore nije moguće strukturno raščlanjivati, pripisuje im se sadržaj cjelovite rečenice (velikoga su semantičkoga potencijala), ali su isto tako nesamostalni u smislu kontekstne ovisnosti. Dakle deiktični su, aktualiziraju cjelovite rečenice (značenja cjelovitih rečenica) i distribucijski su autonomni.

U kontekstu pristupa A. Martineta i spominjanja aktualizatorskoga karaktera eksklamatora važno je upozoriti na razliku između aktualizatorske naravi eksklamatora i pojma aktualizatora koji spominje sam A. Martinet. Aktualizacija je u njegovoj koncepciji shvaćena kao funkcija subjekta, dakle aktualizator je u slučaju glagolskoga predikata subjekt, a u slučaju imenskoga može biti različit (subjekt, demonstrativ, prezentativ ili egzistencijalna sintagma)⁷. Shvaćanje aktualizacije kao povezivanja (tj. aktualizatora kao poveznika) između apstraktne vrijednosti jezične jedinice i konkretne uporabe razlikuje se od shvaćanja aktualizatorske naravi eksklamatora u ovdje predloženoj koncepciji. Eksklamator aktualizira (priziva, upućuje na, zamjenjuje) cjelovitu rečenicu, cjelovit iskaz i njegovu strukturu. Naravno, aktualizacija se događa s obzirom na kontekst i zato uzvike kao vrstu riječi (kao i bilo koje druge jezične jedinice; uključujući i rečenične službe) treba promatrati u konkretnome kontekstu. Toga je (primjerice) svjestan i L. Tesnière kada kaže da *riječi žive u rečenici kao riba u vodi* (usp. Franić 2002: 87). S obzirom na to nužnim se smatra pri svakome jezičnome opisu u obzir uzeti kontekst. Uzvici po tome nisu specifični kako se to u prvi mah može činiti niti je eksklamator po tome bitno različit od koje druge (nad)rečenične službe.

S obzirom na to da je eksklamator uspoređen s rečenicom, postoji mogućnost shvaćanja eksklamatora kao bilo koje usklične rečenice. Ipak, razlika je iz-

⁷ Za pojedini slučaj aktualizatora I. Franić (2002: 66, 2006: 66) izdvaja sljedeće primjere: *Il est juge* (subjekt), *C'est Jean* (demonstrativ), *Voici Jean* (prezentativ), *Il y a foule* (egzistencijalna sintagma).

među eksklamatora i usklične rečenice upravo u dvama kriterijima prema kojima se za određenu uporabu prepoznaje da je u funkciji eksklamatora: usklična rečenica ne mora biti deiktična i ne mora imati aktualizatorski karakter, tj. može nemati ta dva obilježja, a distribucijska autonomija nije na nju primjenjiva. Osim toga usklik ili eksklamator može se nalaziti unutar usklične rečenice kao jedna od funkcija riječi. Kada S. Daković (2006b: 74) problematizira eksklamacije i interjekcije, navodi da uzvik može biti eksklamacija (izražen je emocionalan stav govornika), ali nije svaka eksklamacija realizirana pomoću uzvika. U perspektivi koju donosi S. Daković (2006a, 2006b) eksklamacije (i) su određene kao iskazi kojima se (samo) izražava emocionalan stav govornika prema čemu te (ii) nisu shvaćene kao funkcija, barem ne u smislu u kakvom se o njima ovdje govori. Ipak, rečeno je zapravo dijelom bit eksklamatora kako ga se ovdje pokušava odrediti: interjektori (*interjekcije*) vrsta su riječi, oni su morfološke jedinice koje na razini funkcioniranja u konkretnoj uporabi mogu biti eksklamatori, slično kao što mogu biti i subjekt, predikat, objekt i dr. (samo na različitoj razini). Isto tako bilo koja druga riječ može se prepoznati kao eksklamator ako njezina uporaba (tj. služba) zadovoljava navedena tri osnovna uvjeta.

4. Zaključak

Polazeći od određenja uzvika u hrvatskim i stranim jezičnim priručnicima, uočila su se obilježja te kategorije vrste riječi. Primijećeno je da su se u tu kategoriju uvrštavale jedinice veće od riječi (čak cjelovite rečenice), da je ta kategorija definirana isključivo s obzirom na kontekst i odnos govornika prema sadržaju iskaza ili sugovorniku te da se uzvik smatrao agramatičnim: on nije ulazio u sintaktičke odnose s drugim rečeničnim članovima; usporediv je s rečenicom. U gramatičkim pristupima uzvicima (posebice kod starijih gramatičara) uočava se izjednačavanje statusa vrste riječi s obilježjem iskaza (misli se na odnos eksklamacije i interjekcije) te isprepletanje sintaktičke i morfološke jezične razine.

U analizi su naglašeni oni dijelovi jezičnih opisa koji su se ticali sintakse. Na temelju sintaktičkih opisa može se zaključiti da u gramatikama više ili manje eksplicitno postoji razlikovanje vrste riječi i funkcije. Ipak, kako bi se dvije razine razdvojile, predlaže se da se kategorija uzvika ili interjektoru kao vrste riječi sintaktički odredi kao skup jedinica koje mogu dolaziti (i dolaze) u svim rečeničnim službama. S druge strane kategorija usklika ili eksklamatora nadređenična je služba koju primarno imaju uzvici, vokativi, optativi i sl. Tu funkciju obilježavaju deiktičnost, aktualizacija i distribucijska autonomija.

Literatura:

- BABIĆ, STJEPAN I DR. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrti za gramatiku*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.
- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 2005. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- CORVER, NORBERT. 2015. Interjections as structured root expressions. *Representing structure in phonology and syntax*. Ur. van Oostendorp, Marc; van Riemsdijk, Henk. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- CUENCA, MARIA JOSEP. 2000. Defining the indefinable? Interjections. *Syntaxis* 3. 29–44.
- DAKOVIĆ, SYBILLA. 2006a. *Interiekcje w języku polskim, serbskim, chorwackim i rosyjskim: Opis i konfrontacja*. Wydawnictwo Uniwersytetu wrocławskiego. Wrocław.
- DAKOVIĆ, SYBILLA. 2006b. Uzvici u slavenskim jezicima i pitanje terminologije. *Filologija* 46–47. 67–76.
- DAKOVIĆ, SYBILLA. 2007. Sintaksa uzvika u hrvatskom i poljskom jeziku. *Sintaktičke kategorije: Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem* Hrvatski sintaktički dani. Ur. Kuna, Branko. Filozofski fakultet – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Osijek – Zagreb.
- DELLA BELLA, ARDELIO. 2006. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Duden – Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 1984. Ur. Drosdowski, Günther. Bibliographisches Institut. Mannheim.
- EASTWOOD, JOHN. 2013. *Oxford learner's grammar*. Oxford University Press. Oxford.
- EHLICH, KONRAD. 1986. *Interjektionen*. Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
- FRANIĆ, IVANA. 2002. *Sintaktička funkcija u Tesnièreovim Éléments de syntaxe structurale i Martinetovoj Syntaxe générale*. Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 126 str.
- FRANIĆ, IVANA. 2006. Jezikoslovno nazivlje u Tesnièreovim *Éléments de syntaxe structurale*. *Filologija* 46 – 47. 77–99.
- FRIES, NORBERT. 2002. Die Wortart *Interjektionen*. *Lexikologie: Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen*. Ur. Cruse, David Alan. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- GLIGORIĆ, IGOR MARKO. 2013. *Hej, da ili ne? (Uzvik, čestica, veznik?)*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 62 str.

- GREVISSE, MAURICE. 2007. *Le petit Grevisse: Grammaire française*. De Boeck. Bruxelles.
- HORNBY, ALBERT SYDNEY. 1986. *Oxford advanced learner's dictionary of current English*. Oxford University Press. Oxford.
- JELASKA, ZRINKA. 2010. Dvojčane podjele vrsta riječi: samoznačnost i promjenljivost. *Jezična skladanja – zbornik o šezdesetogodišnjici prof. dr. Ive Pranjkovića*. Ur. Badurina, Lada; Mihaljević, Vine. Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko. Zagreb. 101–127.
- KAŠIĆ, BARTOL. 2002. *Institutionum linguae illyricae libri duo*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. ³2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- KOVAČEVIĆ, ANA. 2008. Uzvici u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Slovo* 58. 87–135.
- MARETIĆ, TOMO. ³1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- MARKOVIĆ, IVAN. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Disput. Zagreb.
- MARTINET, ANDRÉ. 1985. *Syntaxe générale*. Armand Colin. Pariz.
- MATEŠIĆ, MIHAELA. 2004. Uzvici u hrvatskom standardnom jeziku. *Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Riječki filološki dani*. Ur. Lukežić, Irvin. Filozofski fakultet. Rijeka. 337–344.
- PINTARIĆ, NEDA. 2002. *Pragmeme u komunikaciji*. FF press – Zavod za lingvistik i Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2002. *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. ²2007. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- STARČEVIĆ, ŠIME. 2002. *Nova ričoslovica ilirička*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- TESNIÈRE, LUCIEN. 1959. *Éléments de syntaxe structurale*. Klincksieck. Pariz.
- WHARTON, TIM. 2003. Interjections, language and the *showing/saying* continuum. *Pragmatics and Cognition* 11/1. 39–91.
- WILKINS, DAVID P. 1992. Interjections as deictics. *Journal of Pragmatics* 18/2–3. 119–158.
- YANG, CHAIQIN. 2001. *Interjektionen und Onomatopoetika im Sprachvergleich: Deutsch versus Chinesisch*. Doktorska disertacija. Albert-Ludwigs-Universität Freiburg. Freiburg.

Syntactic definition of interjections

Abstract

This paper discusses syntactic definition of interjections starting from the definitions of that word class in Croatian grammars. As the analysis shows, interjections in Croatian grammars are defined as words which reflect the attitude of the speaker, they cannot be parts of a sentence and they (by themselves) represent a certain type of a sentence. Even though the interjection/*interjector* is defined as *non-syntactic* unit, the analysis and some of the grammar descriptions show that *interjector* can function as parts of a sentence (e.g. *I've heard ouch*). However, the prototype function of the *interjector* is not *part of a sentence*: *Hey, what are you doing* is probably the most frequent type of the use of the *interjector*. In this paper, that function of the word is understood as exclamation/*exclamator* which is defined as supra-syntactic function. In that sense, *exclamator* is deictic, it actualizes the meaning (and structure) of whole sentences and it is distributionally autonomous, i.e. it is not structurally related to the sentence in which it is used. The *exclamator* is primarily the function of *interjector*, but verb forms, nouns, greetings and any other word or phrase can be *exclamator* in a specific context in which it has three features listed above. In this regard, a clear distinction between morphology and syntax is made, between word class and functions of the word in a specific language use.

Ključne riječi: uzvik, interjektor, eksklamator, morfologija, sintaksa

Keywords: interjections, exclamations, morphology, syntax, Croatian language